LUND UNIVERSITY

Kändisbruk: En tidningsläsare klipper och klistrar 1888

Jarlbrink, Johan

Published in:
Kultur~Natur: Konferens för kulturstudier i Sverige 2009, Norrköping 15–17 juni

2009

Link to publication

Citation for published version (APA):
Jarlbrink, J. (2009). Kändisbruk: En tidningsläsare klipper och klistrar 1888. I *Kultur~Natur: Konferens för kulturstudier i Sverige 2009, Norrköping 15–17 juni* (s. 103-111). Linköping University Electronic Press.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Paper from the conference ”Kultur~Natur: Konferens för kulturstudier i Sverige”, organised by the Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (ACSIS) in Norrköping 15-17 June 2009. Conference Proceedings published by Linköping University Electronic Press at www.ep.liu.se/ecp/040/. © The Author.

Kändisbruk: En tidningsläsare klipper och klistrar 1888

Johan Jarlbrink
ISAK, Linköpings universitet
johan.jarlbrink@liu.se

I detta paper undersöks hur celebriteterna på offentlighetens scen lever vidare, omvandlas och används av en som sitter i publiken. Utgångspunkten är Allan Holmström och hans årskrönikor som finns bevarade i Nordiska museets arkiv. Holmström (1871–1963) var kontorist i Södertälje, vän av opera och idrott och en hängiven tidningsläsare. Men Holmström skapade också egna tidningar. I flerhundrasidiga årskrönikor förde han protokoll över det offentliga livet åren kring sekelskiftet. Här skildrade han kungligheter, politiker, operastjärnor, författare och idrottsmän i inklistrade bilder och handskrivna artiklar, signerade ”Allan”. Holmströms krönikor ger en överblick över celebriteterna på tidens mediescen, men också inblick i hur en enskild person levde med i det offentliga genom att göra det till en del av det privata.

> han samlar på urklipp ur tidningar och tidskrifter med nyheter om och bilder på celebra människor, utan annan anledning än just denna celebritet, för det är honom likgiltigt huruvida det rör sig om politiker eller generaler, om skådespelare eller arkitekter, om musiker eller fotbollsspelare, om cyklister eller författare, om börsspekulanter eller balettdansöser, om mördare eller bankirer, om svindlare eller skönhetsdrottningar.
>
> José Saramago, *Alla namnen*, 1998.

Under hela februari år 1888 kunde svenska tidningsläsare följa tyske kronprins Friedrich kamp mot kräftan i strupen i brev från korrespondenter, telegrafunderrättelser och tecknade bilder. Vissa dagar publicerade tidningarna så många som fem telegram om hur kronprinsen opererats, återhämtat sig, hade dålig nattsömn, spottade blod och hur läget ömsöm förvärrades och stabiliserades: ”hosta och uppspottning något ringare”, eller ”Uppspottningen var något rikligare.”[1] Med telegrafens hjälp upprättades direktkontakt mellan sjuklägret i italienska San Remo och tidningarna i Sverige.

Den 9 mars kom så ett dödsbud. Men den som avlidit var inte kronprins Friedrich, utan hans far, 90-årige kejsar Wilhelm. Hur länge skulle den sjuke Friedrich nu komma att sitta kvar på tronen – och vad skulle hända med freden i Europa om den nye kronprinsen, hans militaristiske son Wilhelm, fick makten? Detta var frågor som djupt engagerade den 17-årige Allan Holmström i Stockholm, som precis som många andra följde nyhetsrapporteringen. Till skillnad från de flesta dokumenterade han dessutom tidningarnas bevakning i sin dagbok. Samma dag som kejsar Wilhelm avled skriver Holmström i dagboken: ”Jag köpte ett extra-nummer af Svenska Dagbladet, som innehöll en fullständig lefvnadsbeskrivning öfer den döde kejsaren.” År 1888 förde han utöver dagbok en veckovis krönika i handskrivet tidningsformat där han klistrade in porträtt och skrev om personer som omtalats under veckan. Den andra veckan i mars är det kejsaren som får all uppmärksamhet i krönikan, 8 sidor och därutöver en särskild bilaga på 4 sidor, med tre utklippta porträtt från illustrerade tidningar. Texten är undertecknad ”Allan”.

Syftet i detta paper är att undersöka relationen mellan en enskild tidningsläsare och de personer som förekom i tidningarna. Utgångspunkten är Allan Holmströms årskrönika från år 1888 som finns bevarad i Nordiska museets arkiv.[2] De frågor jag är intresserad av är hur han läste tidningarna, hur han skrev i årskrönikan, och vad och vem han skrev om. Genom att undersöka personerna i krönikan vill jag belysa både läsvanor och hur en läsare kunde använda tidningen, samt vilken betydelse medierade personligheter kunde ha, på offentlighetens scen såväl som i en läsares vardag.

Allan Holmström föddes i Stockholm år 1871. Under sin ungdom bodde han på Kungsholmen, där fadern arbetade som ciselör på Kungliga Myntet.[3] Utöver statsmän såsom tyska kejsare intresserade sig Holmström framförallt för opera och idrott – vilket inte minst framgår av de texter han själv skrev. Dagböcker finns bevarade för åren 1877 till 1962 – året innan han dör. Årskrönikor skrev han för åren 1888 och 1912–16.

Tidningsläsaren och hans tidning

Holmströms årskrönika för 1888 har en veckovis indelning om 8 sidor. Varje vecka är utformad som en tidning med förstasida, texten i två spalter och med inklistrade porträtt. Ett

1 Citaten från *SvD* 27/2 och 1/3 1888. Fem telegram publicerades exempelvis i *SvD* 11/2 och i *DN* 18/2 1888.
2 Allan Holmströms arkiv (ACC.NR 1994/010:1), Nordiska museets arkiv.
3 Se historiken sammanställd av Kari Anses, Allan Holmströms arkiv, Nordiska museets arkiv.

enskilt tidningsnummer innehåller mellan en och fem texter och mellan fyra och tio porträttbilder. Krönikan knyter an till tidningsformatet också genom att förstasidorna 1888 har ett tidningshuvud med titeln ”Nornan” – vilket även var titeln på en litterär kalender som gavs ut 1874–1907. Precis som många tryckta tidningsartiklar var Holmströms kröniketexter signerade – alltid med ”Allan”.

I krönikan refereras gång på gång vad som stått att läsa i tidningarna. Till de få titlar som nämns hör *Budkaflen* och *Svensk Musiktidning*. Vanligare är att Holmström refererar till pressen i mer allmänna ordalag, vad som har omtalats i ”tjogtals tidningar” och vad ”alla tidningar” skriver. I dagboken är titlarna något fler. År 1888 framgår att han bland annat läser *Aftonbladet*, *Svenska Dagbladet*, *Stockholms Dagblad*, *Vikingen* och *Figaro*. I dagboken börjar många dagar just med tidningsläsning, så exempelvis den 16 juni: ”Jag var denna dag mycket tidigt uppe. Läste i tidningen om kejsar Fredriks död.” Andra gånger händer det något under dagen, han får höra något på stan eller genom någon bekant som får honom att köpa en tidning. När Stockholmsvalet i januari samma år fick avgöras i domstol ville han få reda på utgången så fort som möjligt, och då ”gick jag till Floyds kryddbod, köpte ett Aftonblad och fick läsa resultatet” (24/1 1888).

Allan Holmströms flitiga tidningsläsning tycks stämma väl in på det läsande som Michel de Certeau har beskrivit. Han vänder sig mot synen på läsaren som den som passivt övertar och behärskas av texten. Cetreaus läsare är aktiv, en resenär som vandrar över och mellan texterna, associerar dem till varandra, lägger somligt på minnet och glömmer bort annat.[4] På senare tid har bland annat Henry Jenkins beskrivit hur dagens mediekonsumenter blir aktiva producenter som skapar sina egna filmer och texter genom att låna och omskapa material från masskulturens medieprodukter.[5] Holmström har mycket gemensamt med både Certeaus läsare och Jenkins *Star Wars*-fans: han refererar vad en mängd olika tidningar skriver och gör något eget av sina läsefrukter – symboliskt genom att signera texterna med sitt eget namn. Sättet han gör detta på innebär emellertid att han stundtals lägger sig mycket nära det tidningsmedium han hela tiden refererar till. Holmström bearbetar sina läsefrukter genom att skriva texter i vilka han övertar såväl former och innehåll som perspektiv från tidningarna.

En krönika över de lysande namnen

I dagboken för år 1888 beskrivs bland annat hur Holmström läser om skridskotävlingar (20/2) och om Sundsvallsbranden (25/6), men när han dokumenterar veckorna och månaderna i sin krönika utgörs historiens minsta beståndsdelar inte av händelser utan av personer. Och personerna det handlar om är alltid sådana som tidningarna har skrivit om. I krönikan presenteras ett persongalleri av svenska och utländska kungligheter och politiker, ämbetsmän, författare, vetenskapsmän och artister. Precis som arkivarien i José Saramagos *Alla namnen* samlar Holmström på personer som alla har en sak gemensamt: att de är kända. Holmström refererar till dem som ”allmänt kända”, ”beryktade”, ”lysande namn” som ”låtit tala om sig”. Ofta är det bara ryktbarheten i sig som dokumenteras. När Zacharias Topelius fyller 70 år i januari 1888 skriver han denna korta text: ”Den finske skalden Zachris Topelius fyller i dessa dagar 70 år. Hans lefvnadsteckning är så väl känd, att här ej vidare behöver ordas derom. Allan” (s. 31).

I övrigt är det personernas karriärvägar och karaktärsdrag som dominerar texterna. En svensk ämbetsman eller riksdagsman uppmärksammas vanligen när han fyller år, tillträder, avgår eller avlider. Texten innehåller då personens levnadsbana sammanfattad i examina, arbetspositioner och utmärkelser. Militären och tidigare statsrådet Gustaf Rudolf Abelin

4 Michel de Certeau, *The practice of everyday life*, Berkeley, Los Angeles & London 1984/2002, s. 174.
5 Henry Jenkins, *Konvergenskulturen: Där nya och gamla medier konvergerar*, Göteborg 2006/2008, s. 141.

framträder exempelvis med följande biografi: ”Gustaf Rudolf Abelin, son af borgmästaren Zacharias Abelin och Henrica C. Lodin, föddes i Linköping den 17 Maj 1819. Volontär vid första lifgrenadierregementet den 4 maj 1837. Efter aflagd studentexamen furir 1838 och underlöjtnant vid Nerikes regemente 1839.” Och så vidare. Texten avslutas emellertid med en mer allmän karaktäristik. Abelin är, konstaterar Holmström ”en härens veteran och rikets dignitär”. (s. 18f)

Även om männen dominerar saknas det inte kvinnor i krönikan. Kvinnorna är av två slag: kungligheter eller skådespelerskor och sångerskor. Särskilt artistporträtten uppehåller sig vid personernas väg till framgång – så exempelvis operasångerskan Dina Edlings. I texten beskrivs hur hon som liten flicka introducerades i en apotekarfamilj i Ystad och där uppmärksammades på sina ”ovanliga sångaranlag”. På apotekarens bekostnad sändes hon till Musikaliska akademin i Stockholm och därefter har hon haft en ”glänsande framgång”. (s. 6)

Ett genomgående drag i krönikorna är att de personliga detaljerna ökar med det sociala och geografiska avståndet. Där riksdagsmannen i Stockholm framträder med sin examen får kronprinsen i Berlin hela sin barndom, sina ungdomssynder och sjukdomar belysta. Detta kan ses som en effekt av tidningarnas bevakning. I tidningarna framträder riksdagsmännen vanligen bara med sina formella meriter och därför är det svårt för Holmström att veta någon om dem som privatpersoner. I artiklarna om internationella storheter och Sveriges egna kungligheter är det i högre grad personen bakom den offentliga masken som tidningarna ger sken av att beskriva. I samma stund som tidningarna skrev om det privata och dolda var det inte privat och dolt längre, men materialet kunde ändå uppfattas som exklusivt, förmedlat av någon som satt inne med kontakter och kunskaper. Som Charles L. Ponce de Leon har beskrivit kan dessa ”avslöjanden” ses som en del av tidningarnas strategier för att framställa sig som initierade och kritiska, som de som visar upp det som andra vill dölja.[6]

Om kronprins Wilhelm berättas att han har en skadad vänsterarm sedan barnflickan i hans späda barndom tappade honom i golvet, och att han nu ”bemödar sig att dölja denna svaghet” med en vid husardolma. Under studietiden undvek han föreläsningarna och ägnade sig åt muntra utflykter, fest och dans. (s. 34f) Kronprinsen framstår som ett osäkert kort eftersom han anses vara alltför militärisk. I krönikan blir även hans vilda leverne ett tecken på dålig karaktär.[7] Svenske prins Oscar framstår i mer positiv dager. När han förlovar sig med kvinnan av folket, Ebba Munck, är det efter att ha övervunnit ”ett mycket starkt motstånd” från familjen. För 17-åringen utgör han därmed ett föredöme: ”att han besegrat dessa svårigheter vittnar så högt om hans karaktersfasthet och hängifvenhet för den han utvalt att dela sina dagars öden, att man ej kan annat än skänka honom sin odelade beundran.” (s 42)

Begreppet ”parasocial interaktion” syftar vanligtvis på att personer som publiken enbart känner genom sina mediala framträdanden kan uppfattas och beskrivas som personligt bekanta. Detta fenomen har framförallt förknippats med TV-mediets genomslag.[8] Holmström beskriver inte personerna i krönikorna som *sina* bekanta, men som ”allmänt bekanta” – personer som alla känner igen och har en relation till. I jämförelse med vänner och släktingar han skriver om i dagboken beskrivs de svenska och tyska prinsarna med betydligt fler personliga detaljer. Även om de inte är privata bekantskaper tycks han veta mer om dem än om flertalet människor han träffar till vardags. Det finns därför anledning att relativisera det

6 Charles L. Ponce de Leon, *Self-Exposure: Human-Interest Journalism and the Emergence of Celebrity in America, 1890–1940*, Chapel Hill & London 2002, s. 33f.

7 Jämför David Tjeder, *The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800–1900*, Stockholm 2003, kap. 3.

8 Se t.ex. Donald Horton & Richard R. Wohl, “Mass Communication and Para-Social Interaction: Observations on Intimacy at a Distance”, *Psychiatry* 19 1956, s. 215-29.

unika med TV:s betydelse för den parasociala interaktionen. Kronprins Friedrich känner inte Allan Holmström, men Allan Holmström känner kronprins Friedrich.

Även om tidningssidornas berömdheter inte tillhör den privata vänkretsen beskriver Holmberg flera möten med dem i dagboken. Personerna han läser om vill han också se med egna ögon – och som boende mitt i Stockholm har han flera tillfällen till det: på teaterscenen, utanför riksdagshuset eller i ceremoniella sammanhang. Den 26 juli 1888 upplever han exempelvis ”en av de märkligaste” dagarna det året. Då gör Tysklands nykrönte kejsare Wilhelm II ett statsbesök i Stockholm – med Holmström i publiken utanför slottet. När han är ute och ror dagen därpå kommer han dessutom så nära den kungliga ångaren att Oscar II vinkar och säger några ord. ”Det var första gången kungen sagt något till mig”, noterar han överväldigad i dagboken. Första gången han ser kungligheterna på närahåll är detta emellertid inte. Den 30 januari 1888 tar han vägen förbi centralstationen efter skolan och kan då bevittna drottning Sofia, prins Oscar och Ebba Munck kliva på tåget på väg mot England. I krönikan finns dock inget av denna interaktion, där är Holmström mer refererande och han själv syns inte annat än genom sin signatur.

För att synliggöra vilka typer av celebriteter som finns och inte finns representerade i 1888 års krönika kan den jämföras med krönikan för 1912. Kungligheter, politiker, operastjärnor och författare har en framträdande ställning både 1888 och 1912. Men i den senare krönikan förekommer också några nya kategorier. Stort utrymme får under OS-året idrottens stjärnor, presenterade med porträtt och resultat. En annan kategori utgör ”hjälten för dagen” – bland annat ”Titanicoffrens räddare”, den svenskfödde kaptenen på fartyget Charpatia, Arthur C. Roström (s. 289), samt räddningsarbetare från den svåra tågolyckan vid Malmslätt (s. 322). År 1912 finns också bedragaren och skurken representerad genom den ”ryktbare skomakaren” Wilhelm Voigt – mannen som utgav sig för att vara officer och lät arrestera borgmästaren i staden Köpenick strax utanför Berlin. (s. 332) Tidningarna rapporterade om bedragare och hjältar och i någon mån även idrottare redan 1888, men i den amerikaniserade Stockholmspressen 1912 fick de betydligt större utrymme. I de illustrerade tidningar som Holmström tog efter år 1888 dominerade kungar och statsmän, vetenskapsmän och kulturpersonligheter. I början av 1900-talet lyfte tidningspressen i större utsträckning fram vardagsdramatiken och framhävde därmed delvis andra grupper, samtidigt som traditionella storheter som kungar och konstnärer fortfarande hade sin plats.[9] Nya journalistiska praktiker skapade nya celebriteter – i tidningen såväl som i Holmströms krönika.

Berömda att beundra

Eftersom krönikan 1888 domineras av stora män ligger det nära till hands att de skulle personifiera tidens manlighetsideal. Som David Tjeder har beskrivit präglades 1800-talets maskulina medelklassideal av behärskning och självkontroll, att man tjänade det allmänna bästa och visade sig världsvan. Under seklets senare del blev det även viktigt att visa individuell ekonomisk framgång.[10]

Vilka egenskaper är det som framhävs som föredömliga i Holmströms krönika? Framgång tycks vara viktigt, men inte främst ekonomisk framgång. Framgången består istället av titlar, utmärkelser och andras beundran. Brännvinskungen L. O. Smith har nämnts som 1800-talets mest kände ”self-made man” i Sverige.[11] År 1888 kom han emellertid på ekonomiskt obestånd och i Holmströms krönika finns han med som ett varnade exempel: ”Om L. O.

9 Se Gunilla Lundström, *När tidningarna blev moderna: Om svensk journalistik 1898–1969*, Göteborg 2004, exempelvis s. 61 där lämpliga intervjuoffer 1907 räknas upp: cirkusdirektörer, Nobelpristagare, artister, siamesiska tvillingar samt ”ävensom åtskilliga mer enkla varelser”.

10 Tjeder 2003.

11 Tjeder 2003, s. 219.

Smith har några anlag för filosofi, bör han ha kommit bli en komplett stoiker – ty han lär nog ej vilja vidgå att hans upprepade misslyckande och den 'otack' han fått röna ytterst har sin grund i hans egen hållningslöshet och obeständighet." (s. 227) När affärsmannen uppmärksammas är det alltså för sina dåliga affärer.

Ibland framhävs svenska riksdagsmän och ämbetsmän som nått framgång och erkännande genom att ha tjänat landet och staten. Det gäller bland annat för S. A. Hedin som lovprisas för sina glänsande anföranden mot livsmedelstullarna i riksdagen. (s. 3) Andra gånger är det personliga egenskaper som träder i förgrunden. Som särskilt älskvärd framstår kejsar Friedrich III, besegrad av struptumören i mitten av juni. "Och vad var det, som gjorde denne furste så älskad långt utom det lands gränser, han var utsedd att herska öfver? Var det lysande fältherretalanger, utmärkta statsmannaegenskaper? nej det var helt enkelt hans egenskaper af en g-o-d och ä-d-e-l m-ä-n-n-i-s-k-a." (s. 198) Återigen får personen på distans mer personliga drag än de som befinner sig närmare geografiskt och socialt.

Den egenskap som noteras mest frekvent har emellertid inget att göra med hur personen är eller vad de har gjort. Det är ofta inte framgången och karaktärsegenskaperna i sig utan den mediala uppmärksamheten och populariteten som Holmström uppehåller sig vid: det är den som fungerar som ett kvitto på framgången. Henry Morton Stanley "är så allmänt känd" att han inte vidare behöver beskrivas (s. 43), Gunnar Wennerberg beskrivs som "väl bekant för de fleste" (s. 66), Ivar Hallström som "Vårt lands för närvarande populäraste tondiktare" (s. 182), och Louis Pasteur som "den beryktade franske vetenskapsmannen" (s. 371). Det är uppmärksamheten i tidningarna som gör personerna till "lysande namn" och det är som sådana de intresserar Holmström.

Tidningsmannen Allan i 1800-talets medielandskap

Berömda människor har det alltid funnits ett intresse för, men sätten som berömdheterna skapas och sprids på förändras med tiden. Under 1800-talet bidrog bland annat statyer, vaxmuseer, chokladkakor och vykort till att göra namn och ansikten välbekanta.[12] Till detta kom även ett intresse för berömda personligheter som ledstjärnor att se upp till och ta efter. I exempelvis Samuel Smiles böcker *Människans egen kraft* och *Karakterens värde* samlades uppbyggliga berättelser om "Vetenskapens, litteraturens och konstens stora män".[13]

Att läsa tidningen så som Holmström gör är att konsumera ideal. Flertalet personer i krönikan framstår som goda exempel att ta efter – exempelvis för en ung man på väg ut i livet. Personerna presenteras genom sina beundransvärda egenskaper, hur de har tagit sig fram i livet och nått framgång, och hur de handlat i enskilda situationer. Krönikorna har därmed vissa likheter med de minnesalbum som personer ur de högre klasserna skapade under 1600-, 1700- och 1800-talen. I minnesalbumen samlades böner, citat och hälsningar från vänner, släktingar, lärare och kulturpersonligheter. Från början citerades främst antika tänkare och Bibeln, men under 1800-talet dominerade samtida författare och borgerliga levnadsregler som uppmanade till lydnad, självuppoffring och ödmjukhet.[14] Krönikan påminner även om de fotografiska paradalbum som fanns i borgerliga hem i mitten av 1800-talet. I albumen samlades porträtten av kungligheter och författare, skådespelare och konstnärer.[15] Fotografier på kända människor spreds och såldes också som visitkort med tillhörande album som man

12 Andreas Nyblom, *Ryktbarhetens ansikte: Verner von Heidenstam, medierna och personkulten i sekelskiftets Sverige*, Stockholm 2008, kapitel 1.

13 Nyblom 2008, s. 19f.

14 Eva Dillman, "Minnesalbumets historia", i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria: Karl Johantiden*, Stockholm & Lund 2008.

15 Agneta Rahikainen, "Hur ser en nationalskald ut? J. L Runeberg i bilder", i *Källan: Svenska litteratursällskapet informerar*, nr 1 2004, s. 14.

antingen fyllde med bilder själv eller köpte färdiga med inklistrade celebriteter. På 1860-talet beskrevs detta visitkortsamlande som en ”cartomani”.[16]

Vid sidan om ovan nämnda medieformer var tidningspressen ett viktigt forum för att göra människor allmänt bekanta. I choklad och vax formades de personligheter man kunde läsa om i tidningen, och det var i tidningen man annonserade om personrelaterade produkter och attraktioner. Särskilt den illustrerade pressen bidrog till att sätta ett ansikte på dem som var eller var på väg att bli namnet på allas läppar. När *Illustrerad Tidning* startade 1854 var det med syftet att vara en ”fortgående illustration i taflor af samtidens märkligaste händelser och personligheter”.[17] Holmström för in minnesalbumet i en tid när citaten och föredömena hämtas från tidningar. Samtidigt finns något av minnesalbumets syfte att dokumentera bekantskapskretsen kvar i tidningskrönikan.

En annan medieform som är besläktad med krönikan är klippboken. I framförallt USA var skapandet av så kallade scrapbooks ett utbrett folknöje under senare delen av 1800-talet. I böcker som kunde köpas färdiggummerade infogades tidningstexter, brev, foton och egna anteckningar som dokumenterade både det privata livet och skeenden i det offentliga.[18] I Sverige fungerade senare tiders samlande av bilder på filmstjärnor på ett liknande sätt. Klipp ur *Filmjournalen*, recensioner och biobiljetter klistrades in i skrivhäften och anteckningsböcker av unga filmälskare som därigenom skapade personliga minnesalbum över både stjärnorna och sina egna biobesök.[19] Klippböckerna har mycket gemensamt med Holmströms dagböcker där privata anteckningar stod sida vid sida med inklistrade tidningsklipp. I krönikan var det emellertid bara porträtten som saxats direkt från tidningarna medan texterna var handskrivna – dock med tydliga lån från tryckta texter.

Holmström var därmed inte bara en tidningsläsare, han agerade dessutom som tidningsmakare. Holmström skrev för hand och undertecknade med ”Allan” – men precis som andra tidningsmakare under 1800-talet representeras hans verksamhet bättre genom saxen: Holmström tar material ur andra tidningar för att placera det i sin egen, och reproducerar därmed både texter och levnadsideal. Och precis som andra tidningsmakare anger han sällan var han hämtat materialet ifrån.[20] Läser man Holmströms tidning parallellt med andra tidningar hittar man emellertid flera överensstämmelser. Lättast att spåra är porträttbilderna som är klippta från illustrerade tidskrifter. Bland gravörernas signaturer märks framförallt Ida Falander och Evald Hansen, verksamma i *Budkaflen* och *Ny Illustrerad Tidning*. Andra porträtt är hämtade från *Svenska Familj-Journalen Svea* – däribland de som föreställer Ebba Munck och Frankrikes dåvarande och tidigare president, Sadi Carnot och Jules Grévy.[21]

På samma sätt som porträtten hämtades från tidningar har också mycket av textinnehållet lånats därifrån. Några texter är avskrivna ord för ord, exempelvis de inledande raderna i en artikel om Ebba Munck: ”Länge sedan är det en svensk qvinna låtit så allmänt tala om sig som på sista tiden Ebba Munck. Och så hör det ej till alldagligheterna, att en enskild svensk qvinna blir trolofvad med en kungason.” I *Idun* publicerades denna text den 30 januari 1888 och Holmströms avskrift i krönikan är daterad 12 februari. Ur *Budkaflen* den 20 januari har

16 Ann-Sofi Forsmark & Mariann Odelhall, ”Cartomani – 1800-talets Facebook”, i *Blick: Stockholm nu och då*, nr 5 2009, s. 78-85.

17 Illustrerad Tidning, 9/12 1854.

18 Ellen Gruber Garvey, ”Scissoring and Scrapbooks: Nineteenth Century Reading, Remaking, and Recirculating”, i Lisa Gitelman & Geoffrey B Pingree (red.), *New Media 1740–1915*, Cambridge & London 2003.

19 Carina Sjöholm, *Gå på bio: Rum för drömmar i folkhemmets Sverige*, Stockholm/Stehag 2003, s. 93-98.

20 Johan Jarlbrink, *Det våras för journalisten: Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal*, Stockholm 2009, s. 74ff.

21 Porträtten av Grévy och Sadi publicerades i *Svenska Familj-Journalen Svea*, nr 1 1888, och av Ebba Munck i nr 5 1888. I Holmströms krönika finns de inklistrade på sidorna 19 och 50.

han lånat flera stycken om prins Oscar till krönikan den 5 februari – dock bara utvalda delar och bildporträttet är hämtat från en annan tidning. Holmströms text börjar mitt i *Budkaflens* artikel där det hävdas att ”Så mycket har redan talats och skrifvits om så väl sjelfva den ovanliga förbindelsen som om prinsen och hans blifvande brud, att föga återstår att nämna derom.” Andra texter är svårare att härleda exakt, men uppvisar samtidigt stora likheter i perspektiv och ordval med dem som fanns att läsa i tidningarna.

Konstaterandet att tidningarna skrivit så mycket om en person att inget ytterligare behöver sägas återkom gång på gång i både tidningstexter och i krönikan. Detta osynliggjorde den egna tidningens del i skapandet av ryktbarheterna. Det var just referenserna som gav ryktet spridning, men genom att alla tidningar bara refererade vad som skrivits i andra tidningar framstod ryktbarheten själv som alltid redan ryktbar. *Svenska Familj-Journalen Svea* skrev om Frankrikes nye president att de ”dagliga tidningarna ha redan så mycket sysselsatt sig” med honom att ”hans lif hittills torde vara bekant för våra läsare”. Holmström konstaterade på samma sätt att den gamla och den nya presidenten ”äro redan så allmänt kända genom biografier i tjogtals tidningar” att inget övrigt behövde tilläggas. (s. 19) I grunden var såväl Sadi Carnot som Ebba Munck framförallt kända för att vara kända.

Oavsett om texterna är avskrivna ord för ord eller omskrivna av Holmström själv beskrivs personerna på ett liknande sätt i tidningarna och i krönikan. Holmström har anammat en tidningsstil och därigenom övertagit tidningsmakarens perspektiv. Gång på gång skriver han om personer att de är så välbekanta att de inte behöver beskrivas. Detta tycks förutsätta en publik som tar del av det skrivna. Krönikan kan mycket väl – på samma sätt som minnesalbumet – ha haft läsare bland familj och vänner. I dagboken berättar Holmström att han visat krönikan för kollegorna på kontoret där han arbetade 1910: ”Jag hade ’Nornan’ med mig på kontoret. Der sågo allesammans den. Tyckte att den var bra.” (6/12 1910) Att han visade upp den för vänner och bekanta redan 1888 är mycket troligt, men i dagboken skriver han ingenting om det. Någon masspublik kan den handskrivna krönikan i ett exemplar emellertid knappast ha haft. Publiktilltalet kan istället förklaras av att Holmström använder samma språkbruk som tidningarna. Tidningarna refererar hela tiden till varandra – och Holmström till dem. Att vara berömd är att vara refererad till som redan omskriven av andra, och det är detta som intresserar Holmström.

Hur läsare en gång läst är svårt att undersöka eftersom läsningen bara finns bevarad genom sina spår: i prenumerantförteckningar, biblioteksjournaler, dagboksanteckningar, memoarer et cetera.[22] Eftersom flertalet läsare inte efterlämnat krönikor och dagböcker framstår tidningskrönikören som en otypisk läsare. Också om Holmström jämförs med andra som skildrat sin läsning framstår han som annorlunda. Carl Laurin var tre år äldre än Allan Holmström. Kanske träffades de två – båda brukade åka skridsko i Nybroviken. Även Laurin var en hängiven tidningsläsare redan som ung. I sina *Minnen* beskriver han hur han brukade ligga på salongsgolvets matta och titta på bilderna i *Punch*, *Fliegende Blätter* och *Ny Illustrerad Tidning*, och lärde sig känna igen de olika tecknarnas stilar. I slutet av februari år 1883 slog han huvudet i Nybrovikens skridskois – att det var då minns han för när han kom hem den dagen hade senaste numret av *Ny Illustrerad Tidning* kommit, med Richard Wagners porträtt och nekrolog.[23] Wagner får således hjälpa till att strukturera livshistorien och minnet, på ett sätt som hos Holmström görs gång på gång i dagboken. Också Laurin fascinerades av de illustrerade tidningarnas personporträtt – men han sammanställde inte som Holmström sin egen tidning.

22 Se diskussionen i Johan Jarlbrink, ”Hågen för läsning: Tidningsläsningen i landshövdingarnas femårsberättelser 1850 – 1900”, i *Presshistorisk årsbok* 2008, s. 43f.

23 Carl Laurin, *Minnen 1868–1888*, Stockholm 1929, s. 167, 174.

Ett sätt att tolka krönikorna är att se dem som en del av en ung mans självuppfostran. Celebriteterna i tidningen hade en fostrande funktion och genom att läsa och skriva om de stora och berömda blev Holmström bekant med de normer och ideal som en ung man hade att följa. Men genom att noggrant skriva och klistra in i krönikan utförde han samtidigt ett arbete som visade att han till viss del redan levde upp till idealen, att han hade det tålamod och allvar som framgången i livet krävde.

Avslutande

Allan Holmström är sannolikt extrem på många sätt. Tidningsläsningshistorien är dåligt utforskad och det finns därför inte så många andra läsare att jämföra honom med. Men Holmström läste nog fler tidningar än de flesta andra tonåringar i 1880-talets Sverige, och han intresserade sig nog lite mer för berömda personer än många andra. Och det vanliga var förmodligen inte att läsarna använde bilder och artiklar för att producera egna tidningar.

Exemplet Holmström visar ändå att en persons referensramar i slutet av 1800-talet i stor utsträckning kunde vara sammanflätade med vad som fanns att läsa och beskåda i tidningarna, och att läsningen i hög grad handlade om personer vars ryktbarhet var helt central både för tidningarnas och läsarnas intresse. Genom privata detaljer och karaktärsegenskaper kunde de personer som framträdde i spalterna betraktas och beskrivas som om de var en del av bekantskapskretsen. Samtidigt som Holmström hade en social och geografisk distans till kungligheter och andra visste han så mycket om dem att han föreföll att känna dem. I krönikan blev de till goda exempel att se upp till och följa. Holmströms läsning och egna skrivande är ett exempel på att idoldyrkan och kändiskult inte enbart är något som hör till senmoderna mediekulturer.